

D E T E

— Zašto si jutros ječala u snu? — upita desetogodišnji Marko svoju izmučenu i bledu majku.

Sarina ne odgovori dečku, ali se okrete mužu:

— Zbilja, sanjala sam jedan strašan san!

Ona je verovala u snove i volela je da ih prepričava. Muž je to znao i namršti se, ali ona ipak ispriča:

— Sanjala sam kao pred našim stanom mnogo naroda: komšije, ali i nepoznat svet a lica im radoznala, strašna, iskežena. I sve to gleda u nas, zaviruje kroz prozore, kroz poluotvorena vrata, kao u očekivanju da će se nešto dogoditi. Među njima su i nemački vojnici sa šlemovima i puškama, ali se kao kriju iza žena. A ja drhtim od straha, pribiram decu, uvlačim ih u kuću, zaključavam vrata, pa mi i to malo, nego ih iz kujne prevodim u sobu, skrivam pod krevet Marka, Deboru guram iza vrata, Isaka u orman. I tek da se smiri, a čujem kako neko otvara vrata, iako su zaključana, ulazi u kujnu, njuška po fijokama i oko šporeta, pa tek odjednom otškrinu vrata i provuče se u sobu. Ja kao znam ko je to, iako joj ne razaznajem u snu lice: žena, od koje me hvata strah, ženapatnja, žena-okupacija, žena-smrt.

Muž se još jače namršti i progunda:

— Budalaštine!

Ali žena reče:

— Jao, Jašo, ja se bojim. Mene je strah. Biće nešto!

Muž poče da je grdi, ali su deca, usplahirena i bleđa, slušala majčino pričanje. I nemir opet ispuni njihove male duše.

Ona već nekoliko meseci nisu shvatala šta se to zbiva sa njima. Još toga proleća išla su u školu, igrala se s decom po dvorištu i vitlala ulicom, a majci dotrčavala samo kad ogladne i kad im oči zadremaju. Zatim jedno jutro poče bombardovanje. Nemci udoše u grad, a njihov otac, majka, tetka-Luja, počеше da se maju tamo-amo, uplašena izgleda s nekim žutim krpčićima oko ruke i po odelu.

Deca su sa čuđenjem saznala da nisu kao ostali svet i drugi Srbi. Najstariji Marko se mučio da im objasni:

— Mi smo Srbi, ali smo i Jevreji...

Deca su o tome nešto sasvim mutno znala, ali su se pitala zašto i drugi ne meću na sebe to žuto platno. I opet bi se zaigrala i zaboravila u dečjem smehu i radosti. A u kući je bio sve veći nered, majka je plakala, otac je ćutao. Nije se znalo vreme ni ručku ni večeri. Do njih je dopirao šapat kako su streljali Zaka, kako su zatvorili Kalderona.

Ali posle majčina sna događaji potekoše brže. Jedno pre podne nestade oca; majka im je rekla da je otišao da se javi Nemcima i da se više neće vratiti. Govorila im je to plačući i noću ih je sve troje uzimala u krevet. Počeše dolaziti neki sasvim neznani starci i žene i sad već u kući ne beše nikakva reda.

A kad je došla zima, u ubogome domu Jakova Teste, bivšeg sitničara na pijaci, nastala jedno jutro plač. Ne gromoglasni delek, kako bi plakale ostale žene u dvorištu, rodnom iz srbijanskih palanki i vojvodanskih sela, nego tihi, jedva čujni, ali strašni plač Jevrejke. Plač zbog strašne naredbe da se zatvori kuća, a ključevi, tela i duše predadu nemačkom čudovištu.

Porodica Jakova Teste živela je u onom tipičnom beogradskom dvorištu sa dvadeset stanova sve po sobu i kujnu, sa mnogim, posrnulim, gotovo strovaljenim šupama i nužnicima i sa obraslom u travu česmom u sredini oko koje su od jutra do mraka džakala deca. S ulice, u najboljem stanu, sedeo je g. Mata, poštar, a za njim su se redali Čeh-krojač pa Valjevac-obučar, koji je uvek govorio samo o tome da će Rusi ipak doći, pa Proka, zvani „Kicoš“, koji je uvek pevušio i imao para, mada nikad ništa nije radio... i tako redom.

U pretposlednjem stanu živio je Testa, a do njega najbučniji čopor cele kuće, Mata, senzala na pijaci, čija je žena uvek bila trudna i koja valjda već ni sama nije mogla da popamti svoju dečurliju. Bilo ih je sve jedno drugom do uveta, sve prljavo, umazano i rumeno kao užička jabuka.

Testina deca su ginula za njima, ali sam Testa prezirao je Matu i njegov nered. Smatrao ga je nečim nižim od sebe. „Sve dadoše na ždranje“, mislio je besno kad bi proneli duveć sa pekare ili kad bi Mata leti, predveče, u gaćama i košulji, pred svojim stanom mešao sa nekakvim sebi ravnim „tipovima“ vino sa sodom i vikao, ne vikao, nego urlikao od zadovoljstva posle svake čaše.

— Oho-ho, komšija, očeš i ti jedan špricer? — obraćao se on obično Testi. Testa ga je grdio i savetovao, a Mata bi se na sve grohotom smejavao i zvao ga „pretsednikom trezvenjaka“.

I, eto, baš taj Mata toga jutra uđe polako i snuždeno u Testin stan i nekako krijući oči od Sarine reče joj:

Hinko Jun: „Amazonka“ (bronz)

Slavko Bril: Portret Jule Weiner

— Pa šta sad misliš, gospa-Saro? 'Oćeš li i decu da vodiš?

— A da šta ću, — obrecnu se Sarina. — Neću da se razdvajam od njih. Kako meni, tako i njima!

— Ono, tako je. Svakom detetu najbolje je kod majke. Ali sad treba slušati pamet, a ne srce, — reče Mata tako ozbiljan kako valjda nikad nije bio.

Sarina zapita:

— Kako to mislite?

— Pa, eto, tako... Da se, ovaj, zdogovorimo, pa da decu razmestiš po komšiluk, dok, znaš, ne prođe ovaj kalabaluk. A vi, bože zdravlja, ako se koj' vrati, eto mu gi deca... njegova su, opet.

— Ne, nikako, — pisnu Sarina pa osu na Matu kako je ovakav i onakav, kako su ga sigurno poslali Nemci, špijunčinu švapsku, da razdvaja decu od majke... te Mata pobeže iz kuće kao oparen.

Ali što se više bližio strašni čas polaska, Sarina se sve više sećala Matinih reči. „Pa nisu oni rdavi ljudi; samo su prostaci i murdari”, mislila je ona i pred oči joj iziđe Matina žena Daca, uvek vesela i orna da prži i mesi deci.

Odjednom, još laganije, još tiše od Mate ude „Šuster”. Bez pozdrava, onako bled i povijen, on je pretrže kao neko prividenje.

— Čujte, gazdarice, ne misli Mata rdavo, — reče joj on gotovo šapćući. — Samo, boj' se, opaziće Nemci ako sakriješ svu decu.

— I ja to mislim, — odgovori Sarina, a vidi se da se i ona miri s Matinom namerom.

— Da, da, sigurno će uhvatiti, — zamišljeno promrmlja obućar. — Nego, vodi dvoje, a jedno ostavi. Ostavi Deboru, ona je mala; za nju neće ni pitati.

I opet pisnu Sarina, ali je obućar bio uporniji i ubedljiviji, te kad joj usahnu grlo od plača, on zovnu Matinu ženu. Nisu dugo šaputali i dok si pljesnuo dlan o dlan, Daca je već uzela Deboru u naručje i odnela je u svoju kujnu.

I po treći put pisnu Sarina, ali sad već nije imala suza i glasa da grdi.

A mala, dvogodišnja Debora posta član Matine familije i zauze sedmo mesto u dečjem čoporu, između trogodišnjeg Joce i osmo-mesečarke Dragice. Ruemna i crnpurasta, kao sva Matina deca, ona ubrzo zaboravi majku i oca. Sad je zvala Dacu „makom” i Matu „tajkom”, baš kao i ostali. Samo je više umiljata nego druga Matina deca, i veselija. Kao da se u nju preselila sva životnost napućene njene rase i svi iščezli životi njene kuće.

Obožava je celo dvorište. Valjevac po nekoliko puta na dan ostavi cipelu, pa je zove i daje joj šećer. „Kicoš” joj donosi suvo grožđe. Čak i g. Miša, poštar koji se slabo mešao sa susedima, čak i on, iako je čovek bez dece, svaki čas priziva Deboru. Ona je sada Rada i ne seća se više ranijega imena.

Ima u tom dvorištu svakojakih ljudi, i zlih i dobrih, potkazi-vača, koji bi rodenoga brata oterali u smrt; hajduka koji bi za žuto dugme zaklali pobratima; svetaca i pravednika zbog kojih sija ovo

sunce s neba, ali svi oni podjednako vole Radu. Ide ona s ruke na ruku, priča svima svojim nevinim detinjim jezikom, smeje se, čupka im brkove i vuci s njome postaju jagnjad.

Bila je subota uveče, jedini čas kad se u Matinoj kući vrši nešto što liči na red: kupanje dece. I baš u taj nezgodni čas ude Kicoš.

— Gde je Mata?

— Negde u kafani, — kaže Daca, ali Mata utom stiže i začudi se šta će tu Kicoš. A on mu šapuće:

— Budi spreman, — veli, — noćas, sutra, ovih dana dolaze ti deveri.

— Kakvi deveri, more, šta teraš šegu?

— Ama, policija, — kaže Kicoš, a nešto mu se isprečilo na jeziku, pa jedva prevaljuje: — znaš da tamo kod njih radim, pa znam... Doći će. Dobili dostavu: jevrejsko dete, jevrejske stvari... Nego, ako imaš stvari, daj na sigurno mesto, a dete, ako ne dođu noćas...

I on mu izloži plan.

Sutradan oni otidoše kod popa, čuvenog popa Kuzmana, zvanog Bekrija.

Ljutnu se pop:

— Ne mogu ja to. Zar pod starost da idem u logor? U Jajince? Jok! Ej, bre, hristijani, pa i da napišem krštenicu sa lažnim datumom, ali kako ću u protokol kreščajemih?...

— Može, oče, i to. — veli Kicoš mekanim glasom.

— Kako može? Šta znaš ti! — ljuti se pop.

— Znam, oče... Falsifikujte, g. popo, i bog i zakonita vlast kad dođe, računajte vam to kao bogougodno delo, — veli još mekše Kicoš. — Evo, doneli smo i marku, — dodaje pa je spušta na sto, zavijenu u hiljadarku.

Psuje pop-Kuzman, psuje, pa piše, pa opet psuje, pa piše, dok najzad ne ispisa.

— Radmila, — mrmrlja pop. — Otac, veli Mata Nikolić, trg. posrednik ovađasnji, a mati, veli, Darinka, rođ. Đoković. A kum? Ko je kum?

— Šustera da metemo, — doseća se Kicoš.

I tako urediše stvar. Pop napisa krštenicu da je Radmila, zakonito žensko dete Mate Nikolića, krštena još pre dve godine.

— A kad da donesemo dete? — pita Mata.

— Kakvo dete? — razrogači se pop. — Zar vi hoćete da varam i boga? K'o velite, prevario zemaljske vlasti, pa sad nek vara i onoga gore. A roditelji ako se vrate? Pa rabineri? Hteli bi još i da me raščinite, a? Napolje, ugursuzi!

A dvorište ćuti. Ima u toj avliji svakojakih ljudi, i dobrih i zlih; potkazivača koji bi rođenoga brata oterali u smrt; hajduka koji bi za žuto dugme zaklali pobratima; svetaca i pravednika zbog kojih sija ovo sunce s neba, ali svi oni i bez dogovora ćute. Ide mala Rada s ruke na ruku, priča svima svojim detinjim jezikom, smeje se, čupka im brkove i vuci postaju jagnjad.

Ko izda dete, teško njemu i ovoga i onoga sveta!

I tako, avlija, koja i danju i noću laje, čuva tajnu. Dvadeset stanova, trideset žena, šezdesetoro dece, sve ćuti i čuva tajnu po nepisanoj naredbi broj 1.